

MİM SERTAÇ TÜMTAŞ • Nöbetleşe Dışlanma

MİM SERTAÇ TÜMTAŞ Siverek'te doğdu. İktisat alanında lisans; yerel yönetimler, kent ve çevre anabilim dalında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. 2013 yılından beri Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde çalışmaktadır. Kent, mekân, göç, sosyal ayrışma, sosyal dışlanma gibi konularda ulusal ve uluslararası kitap, kitap bölümü ve makaleleri bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 2949 • Araştırma-İnceleme Dizisi 477

ISBN-13: 978-975-05-3006-7

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Erkal Ünal

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kemal Vural Tarlan

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MİM SERTAÇ TÜMTAŞ

Nöbetleşe Dışlanma

Göç ve Sosyal Dışlanma
Döngüsü

*Babam Hasan Tümtaş
ve annem Şükran Tümtaş'a
minnetle...*

İçindekiler

TEŞEKKÜR.....	9
SUNUŞ.....	11
GİRİŞ.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
GÖÇ TARTIŞMALARI	25
Kavramsal olarak göç ve göç türleri.....	25
Göçün nedenleri ve göç kararının alınış süreci.....	32
Göçe ilişkin kuramsal yaklaşımlar.....	35
<i>Klasik ekonomik yaklaşım teorisi</i>	36
<i>Neo-klasik teori</i>	38
<i>Göçün yeni ekonomi teorisi</i> (new economics theory of migration).....	40
<i>Modernleşme okulu</i>	41
<i>Bağımlılık teorisi</i>	42
<i>Dünya-sistemi teorisi</i>	43
<i>Göç sistemleri teorisi</i>	45
<i>İkili işgücü piyasası teorisi</i>	45
<i>Ağ teorisi (network theory)</i>	47
Göçün toplumsal ve mekânsal yapıya etkileri.....	47
<i>Göçün mekânsal yapıya etkileri</i>	48

Göçün toplumsal yapıya etkileri	53
Kültürleşme	56
Çokkültürlülük.....	57
Entegrasyon.....	59
Asimilasyon.....	61
Sosyal ayrışma	63
İKİNCİ BÖLÜM	
SOSYAL DIŞLANMA VE NÖBETLEŞE DIŞLANMA	67
Kavramsal olarak sosyal dışlanma tartışmaları	67
Nöbetleşe dışlanma	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER VE STATÜLERİ	97
Türkiye'deki Suriyelilerin genel durumu	97
Suriyeli mültecilerin ekonomik yapıya etkileri.....	105
Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki statüleri	115
<i>Göçmen</i>	116
<i>Sığınmacı</i>	117
<i>Mülteci</i>	117
<i>Şartlı mülteci</i>	119
<i>İkincil koruma</i>	120
<i>Geçici koruma</i>	121
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ALAN ARAŞTIRMA BULGULARI	125
Araştırma alanı - Mersin.....	125
Araştırma yöntemi ve bulgular.....	129
<i>Araştırma bulguları - Suriyeli mülteciler</i>	130
Demografik bulgular - Suriyeliler	130
Sosyal dışlanma ve vatandaşlık tartışmaları.....	140
<i>Nicel araştırma bulguları - Türkiyeliler - Mersin 2019</i>	149
Araştırma grubuna ait demografik bulgular	149
Kentsel sorunlar.....	161
Toplumsal tutum.....	180
Nöbetleşe dışlanma.....	199
SONUÇ YERİNE	239
KAYNAKÇA	253

TEŞEKKÜR

Göç yaşantısıyla tanışmam çocukluğuma denk düşer. Ailemle geldiğim yeni coğrafyanın yabancı kültüründe hep doğduğum, çocukluk anılarımın geçtiği o kenti düşündüm. Hep özlem doluydum; anılarıma, arkadaşlarıma, top oynarken düşüp dizimi kanattığım mahallemin sokaklarına... Her ne kadar bu göç benim için zorunlu bir kopuş olsa da, ailemin gönüllü olarak aldığı bir karardı. İstedığımız zaman geldiğimiz kente dönebilirdik; gidip ziyaret edebilir, özlem giderebilirdik. Oysa mültecilik öyle midir? Ölüm korkusu, yaşam kaygısıdır; baskıdır, zulümdür göçe zorlayan. Dönmek hep zordur, göçe karar vermekten daha zordur; ama kalmak çok daha zordur. Çünkü artık göçmen, sığınmacı ya da mültecinizdir; yani hep “öteki” olarak algılanırsınız, önce ayrıştırılırsınız sonra dışlanma başlar; zira yaşamak için çalışmanız gerekir hem de ucuz işgücü olarak. Zül gelir size bütün bunlar; ama dışınızı sıkar, kulağınızı tıkar, gözünüzü kapar, ekmek davasına düşersiniz.

Elinizdeki kitap göçün bir sosyal dışlanma döngüsü yarattığına dair bir sav ortaya atıyor. Bu döngünün kentlerdeki tezahürünü, yerlilerden başlayan ve sonrasında, her yeni göçmen grubun; kendilerinden sonra gelen göçmen gruplara karşı oluşmuş hâlihazırdaki dinamiklere katılarak yoğunlaştırdığı ve kar-

maşıklaştırdığı, bu fasit dairesel sürecin oluşmasını ifade edecek kavramı düşünmek; doğruyu söylemek gerekirse zor bir işti. Bu zorluk, yıllar önce yoksulluğun devredildiği yapıyı ortaya koyan iki akademisyenin kullandığı “Nöbetleşe” kelimesiyle sona ermemiş miydi? Bu kelimenin, göç olgusuyla sosyal dışlanma döngüsünün karşılaştığı noktaları daha kuvvetli ifade edecek bir kavramın oluşmasına zemin hazırladığını düşünüyorum: “Nöbetleşe Dışlanma”.

Teşekkür kısmına ilk olarak hayatımın her bir noktasında izleri bulunan, hatalarımda da doğrularımda da yanımda olan Tümtaş ailesinin her bir ferdine minnet ve şükranlarımı sunarak başlamak isterim. Aile olmanın kan bağı gerektirmediğinin benim açımdan en iyi örneği olan, hocam, arkadaşım, dostum, abim, babam; tıkağım her noktada ufkumu açan, düşüncelerimi zenginleştiren, yürüdüğüm yolun her bir aşamasındaki kılavuzum, olmasa bu yolda olmazdım dediğim Prof. Dr. Atilla Göktürk'e teşekkürlerin en büyüğünü sunmak isterim.

Hani şair şiirinde demiş ya, “biz hep üç kişiydik,” diye... Prof. Dr. Yüksel Akkaya. 20 yılı aşkın bir süredir hocam, yol arkadaşım, Atilla Hoca gibi, yol gösterenim. Hiçbir zaman esirgelediği desteği için minnettirim.

Saha araştırması yapmak hep zor ve zahmetli olmuştur. Bu zorluğu bana hissettirmeyen, çalışmanın saha araştırmasını organize eden sevgili dostum Ramazan Karabulut'a, çalışmada yer alan anketör arkadaşlara, soruları içtenlikle yanıtlayan Suriyeli mültecilere ve Mersin halkına da ayrı ayrı teşekkürü borç bilirim.

Bu kadar teşekkür arasında bir de özür borcum var aslında. Ona ayırmam gereken zamanı, bu kitabı hazırlamak için çalışarak geçirdim. Hayatıma girdiği andan itibaren dünyayı algılayışımı değiştiren, sevgili kızım Arven Şükran'dan da ondan ayrı geçirdiğim zamanlar için özür dilemek isterim.

SUNUŞ

Mekân değiştirmek kaçınılmaz hâle geldiğinde, çağlar boyunca göçebe yaşamış Anadolu insanının güzel ifadesiyle, bir “göç kurmak” zamanı gelmiştir. Üstelik bunun yöntemi de bellidir: “Göç yolda kurulur.” İçinde çok şey barındıran bu deyişle göçün aslında kurgusuzluğu, aciliyeti, acemiliği, çaresizliği, belirsizlikleri, olası çözümleri, zorluğu; ama illa da öncelikle mevcut mekânın terk edilmesi gerekliliği hep ifadesini bulur. Tüm belirsizliklere karşın gitmek zamanıdır; detaylar, olasılıklar yolda düşünülür, kararlaştırılır. Hele bir yola çıkılsın da, gerisine sonra bakılır anlamına gelir bu deyiş.

Göç, eyleyenler açısından, her durumda iyi ya da kötü bir çözümsüzlüğün ifadesidir. İyidir, artık yaşanılan mekân yetersiz gelmektedir; hani bir zamanlar Diyarbakırlıların dediği gibi “işadamı önce Melikahmed’e, sonra İstanbul’a gider” durumu gibi. Yahut kötüdür, artık yaşamı eskisi gibi sürdürmek mümkün değildir; gitmek gerekir. Tayininiz çıkmıştır, okumanız gerekiyordu; yaşam alanınız daralmış, daraltılmıştır. İşte bu durumda göç kaçınılmaz olur.

Her durumda göçle hedeflenen yaşamın yeniden üretimidir, hem sizin hem de sizinle çoğalan vardığınız mekândaki insanlar için. Değişimdir göç, değiştiredir, edeni de, edilen ye-

ri de değiştirir. İlk bakışta sadece g edenleri etkiler gkrken, zamana yayılan etkileri hem yola çıkılan hem de ulaşılan meknda adım adım hissedilir. G edenin öncelikli hedefi olası risklerin en aza indirildiği önceden bilinen, ya da bildik kişilerin zaten ulaşmış olduğu meknlara yönelmektir. Gn kitlesi büyüdükçe, kurgulanması; ona dhिल olan kitlenin hareketini ve yerleştirilmesini kontrol etme ve bu sürecin yönetilip yönlendirilmesi de gittikçe güçleşir. Öyle meknlar vardır ki nispi avantajları nedeniyle her dönemde güce konu olmuş, gcele büyümüş. Mersin işte o meknlardan biridir.

Göç eden insanın her biri birbirinden farklı g öyküleri, birbirini tamamlayan g gerekçeleri ve yaşamı yeniden kurma çabaları toplumbilim çalışan bir biliminsanı için hep vazgeçilemez bir kaynak ve öğreti oluşturmuştur. Çünkü incelediğiniz g olgusu, size sadece göçmenler konusunda değil; onları karşılayan, kabul eden/etmeyen, dayanışan/dışlayan, süreci kolaylaştırıp/zorlaştıran yerleşik toplum ve onların ekonomik ve sosyal koşulları hakkında da çok değerli veriler sunar. Üstelik bu veriler yerleşik toplumun farklı kesimlerinin sunduğu sınıfsal reflekslere de ulaşmanıza elverişlidir. Başka bir ifadeyle, göç edenlerin heybesinin/dengininin küçüklüğü, yerleşiklerin heybesi zaten küçük olanlarını daha fazla etkileyecek ve sonuçta hepsinin heybesinin küçülmesine sebep olabilecektir. Veya başlangıçta heybesi küçük olan kimilerine büyütmeleri için inanılmaz olanaklar sunacaktır. Ve hliyle, tüm bu küçülme ve bymler de toplumun farklı kesimlerince alınacak tutumu belirleyecektir.

Kurulduğu günden neredeyse 20. yüzyılın sonlarına dek göçmen kabul etme politikasını “soydaşlık” üzerine kurgulanmış bir Cumhuriyet’in, Körfez Savaşı’yla birlikte başlayan “pek de soydaş olmayanların” gleriyle birdenbire karşılaşma süreci, içinde bulunulan coğrafyanın bir alametifarikası olarak günümüze kadar srmştir. Daha öncesinden bilinen, ülke içinde, bölgeden bölgeye, kırdan kente ve ülke dışına emek g verme sürecini değiştiren bu gelişme, güce karşı toplumsal algıları da değiştirmiştir. Devletin yasal mevzuatında ve kabul-

lerinde meydana gelen değişimle terk edildiği gözlenen “soydaşlık” beklentisi, âdeta toplum tarafından doldurulmuştur. Aslında geçmişte sınır ötesinden gelen ve devletin himayesinde “soydaşlık” temelinde gerçekleştirilen kitlesel göçleri de “heybesini küçülteceği” kaygısıyla çok sıcak karşılayamayan bir Türkiye toplumunun varlığı biliniyordu. O dönemde “Bu memlekette insan yerine konulmak için sınır ötesinden bu tarafa mı geçmek gerekiyor?” biçiminde röportajlara yansıyan tepkilerin, bu son dönem göçleri için daha da büyümesinin gerekli zemini zaten vardı.

1996 yılında sevgili hocam Prof. Dr. Cevat Geray, tüm kente tepeden bakan ve yeni katıldığım Mersin Üniversitesi, Çiftlikköy Yerleşkesi’ndeki odasının penceresinden Mersin’i göstererek “Al sana eşsiz, benzersiz bir laboratuvar, çalış işte,” demişti. Belirli bir gözlem süreci sonunda hocamın ne dediğini anlamıştım. Hakikaten farklıydı Mersin. Hep bir devinim, hep bir dinamizm, hiç eksilmeyen bir yeni oluşumlar sürecindeydi.

Cevat Hoca’nın verdiği görevi ancak 1999 yılının başlarında yerine getirebildik. Şimdi Prof. Dr. olan Yüksel Akkaya’yla tüm kentin sosyoekonomik ve siyasal yapısını sunacak, bizi oldukça zorlayan büyük bir araştırma yaptık.* Söz konusu araştırmanın bu noktadaki önemi, bu kitabın yazarının o dönemde bize asistanlık yapan öğrencilerden birisi olmasıydı. Çalışmanın hemen her aşamasıyla ilgilendi; merakını canlı tuttu, ona sahip çıktı. Bugün, bazen, akademisyen olmak istemesinde o araştırmanın nasıl bir rolü oldu acaba diye düşünürüm. Sonraki süreçte Mersin’de yürüttüğümüz her araştırmanın saha sorumlusu ve baş asistanı oldu. Daha sonrasında yüksek lisans ve doktora tezlerinde de incelediği Mersin, ilgi alanının ötesine geçerek uzmanlık alanı oldu ve biz de giderek onun asistanı hâline geldik.

Mersin hepimize çok şey öğretti, Türkiye’de gelişen ve gelişecek süreçleri anlamamıza ve öngörülerde bulunmamıza kat-

---

(*) Belirtmek gerekir ki bizi zorlayan araştırmanın kendisi değil, araştırma yapıyoruz diye hakkımızda öğretim üyeliğinden çıkartılma cezasıyla soruşturma açan dönemin gözde Mersin Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uğur Oral ve I.I.B.F. Dekanı Prof. Dr. Tayfur Özşen’in akıl almaz uğraşlarıydı.

kı sağladı. Yaptığımız saha araştırmaları ve gözlemlerimiz bize birçok Őeyin önce Mersin’de, sonra Türkiye’de olduğuna ilişkin veri sundu. Cevat Hoca haklıydı, Türkiye’yi anlamak için çok önemli bir laboratuvarımız vardı.

Kabaca bakıldığında binlerce yıldır kavimlere yol olmuş bir coğrafyada, üstelik de göçle oluşmuş bir kentte, bir sosyal bilimci için göç çalışmak kadar doğal bir Şey olamaz diye düşünülebilirdi. Ama hiç de öyle olmadığımız kısa sürede öğrendik. Ne için, hangi gerekçelerle, nereden nereye, nasıl... Ve belki de göç edenlerin kim olduğu en önemlisiydi. Somutlamak gerekirse, göçe konu olan “Kürtler”, göç gerekçesi “yerinden edilme”, göçün türü de “zorunlu iç göç”se böyle bir konuyu araştıran sizde de terör örgütü üyesi olmak yaftası düşebiliyordu. Bir akademisyen, bir sosyal bilimci olmanızın, toplumu ve sorunlarını anlayabileceğiniz bir laboratuvara sahip olmanızın bir önemi yoktu. İstenmeyi belirlemek, duyurmak, tartışmak üzerinize vazife değildi. 1990’ların öncesinde başlayan, ortalarında ivme kazanan ve tüm Türkiye kentlerini saran iç göç dalgasına konu olan –o zamanki tanımıyla– Türkiye’nin “Doğu ve Güneydoğusu’ndan”, yurttaşlarla ilgilenmeye ne gerek vardı. Olan olmuştu, nedenlerini ve o gün nasıl bir tablo ürettiğini belirgin hâle getirmeye çalışmak olsa olsa “teröristlerin ekmeğine yağ sürmek” anlamına gelirdi. “Göç” kelimesinden bile korkan araştırma yaptığımız kitle sizi görevli sanır, devlet de terör işbirlikçisi sayardı. Neticede, siz bu korkuyu 1996 yılında üçte ikisi kırsal alandan yeni göç etmiş Diyarbakır’da “ne zaman göç ettiniz” sorusuna yanıt alamayınca öğrenirdiniz. Sonra gün geldi “Doğu ve Güneydoğulu yurttaşlar” Kürt oldu, ama biz akademisyenlere asılan yafta aynı kaldı. Ama tüm bu yaftalama sürecini yakından izleyen hattâ zaman içinde muhatabı da olan bu kitabın yazarı, yaftasını boynuna taktı, çalışma konusunu değiştirmedii; bu konuda derinlere gitti ve uzmanlaştı.

Elimizde tuttuğumuz bu çalışma, onlarca saha çalışmasını yürütmüş, araştırmalarındaki hata paylarını % 1’lere kadar düşürmüş, özellikle seğımlere ilişkin amatörce yaptığı saha çalışmalarından elde ettiği sonuçların isabetliliğiyle kendini ispat

etmiş bir araştırmacının yılların birikimiyle ürettiği bir çalışmadır. Kendisinin de mensubu olmasına karşın dilini konuşmadığı Kürtleri de kapsayan göç, kentsel gerilim, kentsel şiddet gibi daha önce yaptığı çalışmaları, bu araştırmayla bir başka boyuta taşımaktadır. Önceki çalışmalarında göçün bir çıktısı olarak zaten belirlediği toplumsal dışlanma olgusunu, dünyanın dışlananları Kürtler tarafından yapılan dışlamayı da kapsayacak biçimde inceliyor ve bir toplumsal travmanın profilini çıkartıyor. 7-8 yıldır süren bir sınır ötesi göç öyküsünü, savaştan kaçma çabasını, hem konunun baş aktörleri, sığınmacı Suriyeliler, hem de onları karşılayan Türkiyeliler açısından iki ayrı saha çalışmasının bulgularıyla sunuyor. Beklediği üzere araştırma alanlarından birisi artık çok hâkim olduğu göçler diyarı Mersin. Göçlerle büyümüş bir kentin kendileri kentte hâlâ göçmen sayılan Türkiyelilerinin, bu coğrafyaya varış sürecinde olan Suriyelilere karşı tutumunu değerlendiriyor. “Nöbetleşe Dışlama” kavramıyla bizi çarpıcı bir çağrışıma, hatıraya davet ediyor. Neoliberal politikaların kentteki ilk bulgularını gözlerimizin önüne seren *Nöbetleşe Yoksulluk* kitabından neredeyse 25 yıl sonraki nöbeti bir başka boyuta taşıyor. Dün hemşehrilik temelinde filizlenen topluluk dayanışması ve toplumsal ayrışmanın bugün sürecin kaçınılmaz bir getirisi olarak kimlik temelinde nasıl tortulaştığını gözler önüne seriyor.

Göç üzerine kavramsal ve teorik bir çerçeveye başlayan bu eser, yine aynı doğrultuda toplumsal ayrışma ve dışlanmayı kapsayan sosyolojik bir çerçeve oluşturuyor. Bu toparlayıcı başlangıç, bize özellikle bu konuyla ilgilenmeye yeni başlayacak öğrencilerimiz için lisans ve lisansüstü öğretimlerde yararlanılabilecek derli toplu, teorik bir kaynak sunuyor.

Daha sonraysa Doç. Dr. Tümtaş, zor bir işe soyunarak Suriyeli göçünden en çok etkilenen üç ilde, Şanlıurfa, Hatay ve Mersin’de yürüttüğü saha çalışmalarından elde ettiği bulguları, öncesinde sunduğu teorik çerçeveyi tamamlayacak biçimde değerlendiriyor. Saha çalışmaları yapmış araştırmacıların bildiği zorluklara rağmen, aynı konu için içeriği farklı birden fazla araştırma yürütüyor. Genellikle göç edenlerin durumunu ve

ya göçe karşı tutumu belirlemekle yetinen araştırma eğiliminin ötesine geçerek iki tarafın da yaklaşımlarını elde etmeye yöneliyor. Hem göç eden Suriyelilerin hem de göçe konu olmuş bu illerdeki Türkiyelilerin tutumunu belirlemek için, zorluğu nedeniyle sıklıkla atlanan bir uygulama yapıp, nicel ve nitel araştırma tekniklerini birlikte kullanıyor.

En nihayetinde farklı iller kapsamında ve farklı tekniklerle elde ettiği bulguları bir arada ele alarak hem bizi rahatsız edecek (bana “keyifli okumalar” dedirtmeyecek) bir toplumsal ayırışma düzeyini sunuyor hem de çalışmasının adını belirleyen hak edilmiş yeni bir kavrama ulaşıyor: “Nöbetleşe Dışlanma.”

Bu türden yeni yeni nöbetler olmaması dileğiyle...

Prof. Dr. ATILLA GÖKTÜRK

GİRİŞ

Halkı diğerlerine karşı öfkeliendirirsek,
karınlarının açlığını unuturlar.

– CHARLIE CHAPLIN (*The Great Dictator*/
Büyük Diktatör, 1940)

Dünya genelinde artan yoğunluğu ve ülke politikaları üzerindeki etkisiyle son yıllarda uluslararası gündemi enikonu meşgul eden ve insanlık tarihi kadar eski bir olgu olan göç, toplumsal ve mekânsal yapıyı değiştiren/dönüştüren birçok aşamayı da beraberinde getirmiştir. Genellikle coğrafya terimi olarak iki mekân arasında sürekli veya geçici nüfus değişim süreci olarak algılanan göç, bireysel ve toplumsal değişim aşamalarının her kademesinde son derece etkili olan bir olgu olmuş ve toplumsal ve mekânsal birçok yapısal değişikliğin neden ve sonucunu teşkil etmiştir.

Göç olgusunun, günümüzde az gelişmiş ülkelerde özel bir önemi vardır. Bu ülkelerde göç, uygulanan ekonomik politikalarla paralel olarak ortaya çıkmış ve az gelişmiş veya gelişmemiş bölgelerdeki nüfusun çözülmesine, göç alan ve göç veren birimlerde değişimlerin oluşmasına zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda göç, toplumun sosyal, ekonomik, mekânsal, kültürel, siyasal vb. tüm bünyesiyle yakından ilişkili ve etkileyici bir meseledir. Çok yönlü karaktere sahip oluşu nedeniyle göç olgusu, coğrafyadan sosyolojiye, nüfus biliminden ekonomiyeye, antropolojiden tarihe, siyaset biliminden psikolojiye kadar birçok bilim dalının ilgi ve çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu

kapsamda göçe dair kavramsal tartışmalar, bilim dalının kendi çalışma alanıyla sınırlandırılmaktadır. Bu çerçevede sosyologlar toplumsal yapıya etkisi, ekonomistler emek piyasası başta olmak üzere ekonomik ilişkilere etkisi, kent bilimciler mekânsal ve yönetsel yapıya etkileri gibi noktalardan kavramsal tartışmalar yürütmektedir.

Göç hareketinin gerekçelerine ilişkin yapılan açıklamalarda iki boyut belirmektedir. İlk olarak itme-çekme modeli kapsamında kuramsallaştırılan ve farklı ekollerin (klasik, neoklasik ve modernleşme) teorik altyapısının gerekçelerini oluşturan kırsal iticiliğini, kentine çekiciliğini vurgulayan itme-çekme modeli ve bu modelle ilintili sosyoekonomik nedenler karışımıza çıkmaktadır. Bu göç türünde daha iyi bir yaşam havalı göç kararının alınmasında temel belirleyici faktördür. İkinci olarak da genellikle bireylerin, kendi istek ve iradeleri dışında, doğanın dayatması, devlet veya bağlı kurum ve kuruluşlar ya da devlete muhalif gruplar tarafından uygulanan baskı, zorlama ve şiddet sebebiyle, buldukları yerleşim biriminden göçe zorlanmaları veya göç ettirilmeleridir. Bu göç türünde ise can güvenliği ve yaşam kaygıları göç kararının alınmasında temel belirleyici faktördür.

Göçlerin etkileri irdelendiğinde, göç alan yerleşim birimlerindeki mekânsal değişimin yanında; göçün toplumsal yapı üzerinde tesirleri de incelenmelidir. Şüphesiz ki bu etkiler, yukarıda belirtildiği gibi, göç gerekçelerine göre farklılaşmaktadır. Birey ya da grupların göçe koyulurken, bu kararı kendi iradeleriyle mi yoksa dışarıdan bir baskıyla, yani gayri iradi olarak mı aldıkları, göçün etkileri açısından son derece önemlidir. Zira göçün, yeni yerleşim birimindeki mekânsal yapıdaki etkilerine ek olarak toplumsal yapıda kültürleşme, çokkültürlülük, entegrasyon, asimilasyon, sosyal ayrışma ve sosyal dışlanma gibi etkileri olabilmektedir. Sözü edilen bu etkilerin oluşumunda göç gerekçeleri en temel faktörlerden biridir.

Göç sonucu toplumsal yapıda sorun teşkil edebilecek etkiler sosyal ayrışmalar ve sosyal dışlanmalardır elbette. Özellikle de göçmenlerin kalıcı olacaklarının anlaşılmasının akabinde,

yani göçün toplum üzerindeki uzun dönem etkilerinin oluştuğu noktada –ki bu da göçmen karşıtı tutum ve yabancı düşmanlıktır– sosyal ayrışmalar ve sosyal dışlanmalar ortaya çıkabilmektedir.

Sosyal dışlanmaya dair kavramsal tartışmalar, kavramın ekonomik, sosyal, siyasi ve etno-kültürel boyutları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda sosyal dışlanmanın çoksentezli, yani birden fazla anlamı bünyesinde barındırdığını vurgulamak gerekiyor. Bu nedenle sosyal dışlanmanın farklı anlamları, bilim dallarına ve ideolojik yapılara göre değişkenlik gösteriyor. Yine bu doğrultuda, bu kavram anlamsal olarak ülkeden ülkeye bile değişkenlik gösterebiliyor. Başka bir deyişle, zaman, mekân ve bilim dallarının bakış açılarına göre farklı kavramsallaştırmalar söz konusu olabiliyor. Dolayısıyla kavramsal açıdan, siyasi, ekonomik, sosyokültürel boyutların birlikte ele alınması gerekiyor. İşte tam bu bağlamda, gelir eşitsizliğinden, kültürel iletişim ve entegrasyon sürecinin dışında kalmaya ve grupların ya da bireylerin siyasal karar alma süreçlerinin dışına itilmesine ve belirli grupların mekânsal olarak temassızlığına varan anlamlar literatürde tartışma konusu oluyor. Bu çerçevede sosyal dışlanma, çeşitli dışlama biçimlerinin sentezlendiği çokboyutlu bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Bütün bu tartışmalarda sosyal dışlanmanın iki farklı boyutu karşımıza çıkıyor. Bunlardan ilki, gelir yetersizliğini de içeren, yoksulluk; istihdam olanaklarından mahrum olma ve bununla ilintili olarak gelişen yoksunluklardan kaynaklı dışlanmalardır. İkincisiyse göçmenlik kapsamında, etno-kültür, ırk, kimlik ve inanç farklarının gerekçe olarak tartışıldığı ve bu doğrultuda farklı grupların birbirlerine karşı tutum aldığı, temas içinde olmadığı, bazı grupların karar alma mekanizmalarına katılmadan ve siyasal haklardan mahrum olmasını da kapsayan dışlanmalar. Sayılan her iki boyutta gerekçeler farklı olarak görünse de sosyal dışlanma tartışmalarının temelinde eşitsizlikler yer almaktadır.

Bu bağlamda, toplumsal yapıda her türlü eşitsizliğin kaynağını oluşturan kapitalist sistem, eşitsizliklerin ekonomide de

temelini üretiyor. Daha farklı bir deyişle, sosyal dışlama dinamiklerini harekete geçiren faktör, kapitalist sistemin yarattığı üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinde oluşan eşitsizliklerdir. Dolayısıyla muhtelif grupların birbirlerini dışlaması üzerine kurulu yapılarda, grupların dışlama dinamiklerini aktifleştirmelerindeki temel güdü, kapitalist sistemde kendi konumlarını muhafaza etme çabasıdır. Yani kentte varlığını sürdürebilmek için, başta emek piyasasında olmak üzere, ekonomik sistem içerisinde kalabilmenin sosyolojik bir tepkisidir.

Bu sosyolojik tepkiler dışlanma olarak kavramlaştırılabilecek olgulardır. Kavramın alt yapısını oluşturan temel argüman, göç ve sosyal dışlanma döngüsü üzerine kurulmuş bir yapıyı tanımlar. Bu yapı, kentlin yerlilerinden başlayan ve devamında, kente gelen her yeni göçmen grubun kentte görünürlüğünün artmasıyla önceki göçmenlerin kendilerinden sonra göç eden göçmen gruplara karşı, kentlin yerlileriyle birlikte başlattığı bir sosyal dışlama döngüsünün oluşmasını ifade eder. Görünürde sözü edilen dışlama dinamiklerini aktifleştiren temel faktör etno-kültürel, ırksal ve/veya inançsal farklılıklardır. Fakat daha önce belirtildiği gibi her ne kadar dışlanma döngüsü, gerekçesini, etno-kültürel, ırksal ve/veya inançsal kimliklerin ötekileştirilmesi üzerinden sağlasa da asıl olarak dışlama dinamiklerini harekete geçiren faktör, kapitalist sistemin yarattığı üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkileridir. Kısaca, hep ve hiç değişmeksizin sonraki gelene devredilen bu süreci “nöbetleşe dışlanma” olarak tanımlamak, konunun anlaşılabilirliğini ve toplumsal yapı üzerindeki yıpratıcı etkisini ortaya koymak açısından önem taşıyor.

Kentler tarih boyunca hep göçlerin odak noktasında yer almıştır. Özellikle de sanayinin gelişimi bu göç sürecine ivme kazandırmıştır. 19. yüzyılın başından ortasına kadar İngiltere’de Manchester, Liverpool gibi kentlerin; ABD’de Chicago; Fransa’da Paris gibi kentlerin nüfusu ciddi oranlarda artmıştır. 20. yüzyıldaysa yaşanan iki savaş dönemi, kentlerin sosyoekonomik ve mekânsal gelişimini sekteye uğratmışsa da bu dönemden sonra kentler yine göçlerle hızla büyümüş ve metropolleş-